

Yusuf Has Hâcib'in "Kutadgu Bilig" Adlı Eserinin Değerler Açısından İncelenmesi

(Research of Yusuf Has Hâcib's Work "Kutadgu Bilig" in Terms of Values)

Murat ŞAHİN¹, Ekrem GÖZOĞLU²

Makale Geçmişi

ÖZ

Article History

Alındı/Received:

27/02/2024

Kabul edildi/Accepted:

10/06/2024

Article Type:

Derleme Makalesi

Review Article

DOI:

10.48174/buaad.1443383

Kutadgu Bilig konusu, genel olarak mutluluğun elde edilme yollarıdır. Eserde mutluluk adına, sadece bedeni hazlar değil, aynı zamanda maddi ve manevi, dünyevi ve uhrevi mutluluğu yakalayabilmenin yolları gösterilmektedir. Buna göre kitapta Yusuf Has Hâcib tarafından Gündoğdu, Aydoğdu, Ögdülmüş ve Odgurmuş karakterleri üzerinden mutluluk veren bilgileri anlatılmaktadır. Eserde diyaloglar yoluyla, tüm insanlığa öğütler verilmektedir. Bu makalenin amacı Yusuf Has Hâcib'in Kutadgu Bilig (Mutluluk Veren Bilgi) adlı eserini değerler açısından incelemektir. Bu amaç doğrultusunda eserde vurgulanan değerler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Nitel araştırmalardan doküman incelemesi yönteminin kullanıldığı bu çalışma Yaşar Çağbayır tarafından günümüz Türkçesine aktarılan ve Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından çıkarılan eser ve bu eserde vurgulanan değerler ile sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla çalışmanın veri setinin tamamı Kutadgu Bilig adlı eserde geçen değerler oluşturmaktadır. Eserden elde edilen verilere betimsel ve içerik analizi uygulanmıştır. Kutadgu Bilig'de Tanrı, Peygamber, dört büyük sahabe, insan, hükümdar, yöneticiler, devlet görevlileri ve bilge kişiler üzerinden mutluluk getiren değerler üzerinde durulmuştur. Devlet içerisinde 5 farklı insan grubu bulunmaktadır. Bu grupların tamamında toplam 519 değer tespit edilmiştir. Mutluluk veren bilgilerden 36'sı Tanrı'ya; 16'sı Peygambere; 16'sı dört sahabeyle atfedilen değerlerdir. Mutluluk veren bilgilerin 40'ı her insanda; 19'u devlet içerisinde görevi bulunan herkeste; 72'si devletin başında bulunan kişilerde; 139'u devlet içerisindeki üst düzey yöneticilerde; 56'sı bilgelere; geri kalanı da devlet içerisinde görevli meslek sahibi veya düz memurlara ilişkin değerlerdir. Bu değerler içerisinde genel olarak "Bilgi/li", "İyi/lik", "Doğru/luk", "Akıl/lı", "Anlayış" ve "Erdemli" değerleri öne çıkmaktadır. Ancak eserde her varlık ve her değer birbiri ile ilişkili olarak ele alınmıştır. Sonuç olarak insanlarda mutluluk veren bilgiler bilgi, akıl ve anlayış üzerine inşa edilmiştir. İnsandan beklenen ise erdemli, iyi ve doğru insan olmalarıdır. Yusuf Has Hâcib'e göre ideal insan, duygu, düşünce ve davranışlarında Kutadgu Bilig'de geçen değerleri kendisine ölçü alan kişidir. Sonuç olarak insanın mutluluk veren bilgiler, Kutadgu Bilig'de geçen değerlerin yaşanmasına ve yaşatılmasına bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig; Değerler; Doküman İncelemesi

© 2024 BUAAD-BIJAR. Tüm hakları saklıdır.

Kaynak gösterme / To cite this article:

Şahin, M., & Gözoğlu, E. (2024). Yusuf Has Hâcib'in "Kutadgu Bilig" adlı eserinin değerler açısından incelenmesi *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 69-82. doi:10.48174/buaad.1443383

Summary

The subject of Kutadgu Bilig is generally the ways of achieving happiness. In the name of happiness, the work shows not only physical pleasures, but also ways to achieve material and spiritual, earthly and otherworldly happiness. Accordingly, in the book, happy information is explained by Yusuf Has Hâcib through the characters Gündoğdu, Aydoğdu, Ögdülmüş and Odgurmuş. In the work, advice is given to all humanity through dialogues. The purpose of

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Doç. Dr., murat.sahin@omu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-9025-1860.

²Gülsüm Sami Kefeli Ortaokulu, Uzman Türkçe Öğretmeni, Yüksek Lisans Mezunu, ekremgozoglu@gmail.com, Orcid: 0009-0002-9575-2469.

this article is to examine Yusuf Has Hâcib's work called Kutadgu Bilig (Knowledge That Brings Happiness) in terms of values. For this purpose, the values emphasized in the work have been tried to be revealed. This study, in which the document analysis method from qualitative research was used, was limited to the work translated into modern Turkish by Yaşar Çağbayır and published by Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları and the values emphasized in this work. Therefore, the entire data set of the study consists of the values mentioned in the work called Kutadgu Bilig. Descriptive and content analysis was applied to the data obtained from the work. In Kutadgu Bilig, values that bring happiness are emphasized through God, the Prophet, the four great companions, people, rulers, administrators, state officials and wise people. There are 5 different groups of people within the state. A total of 519 values were detected in all of these groups. 36 of the happy information belongs to God; 16 to the Prophet; 16 of them are values attributed to four companions. 40 of the information that gives happiness is in every person; 19 of them belong to everyone who holds a position in the state; 72 of them are among the heads of state; 139 of them are among senior managers within the state; 56 of them are in the wise; The rest are values related to professional or ordinary civil servants working in the state. Among these values, the values of "Knowledge", "Goodness", "Truth", "Intelligence", "Understanding" and "Virtuous" come to the fore. However, in the work, every entity and every value is discussed in relation to each other. As a result, the information that makes people happy is built on knowledge, reason and understanding. What is expected from people is that they be virtuous, good and righteous people. According to Yusuf Has Hâcib, the ideal person is the one who takes the values in Kutadgu Bilig as a criterion in his feelings, thoughts and behaviors. As a result, the information that makes people happy depends on living and keeping alive the values in Kutadgu Bilig.

Keywords: Kutadgu Bilig; Values; Document Review

Giriş

Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hâcib'in tüm deneyimlerini içeren ve 1069-1070 yılları arasında yaklaşık 50-55 yaşları arasında iken iki cihanda da mutlu olmanın yollarını göstermek amacıyla kaleme aldığı siyasetname türünde bir eserdir. Eser, dönemin Karahanlı hükümdarı Tavgaç Uluğ Buğra Han'a takdim edilmiş ve hükümdarın eseri çok beğenmesinden dolayı Yusuf'a, "Has Hâciblik" unvanı verilmiştir (Kalaycı, 2020: 2). Sözlükte "Araya girmek, mani olmak, birinin bir yere girmesini engellemek; örtmek, gizlemek" manalarında gelen hâciblik, "*hacb*" mastarından türetilmiş ism-i fâil olup "bir kişinin bir yere girmesine engel olan kimse, kapıcı" demektir (TDV, 2023). Hâciblik, günümüzde genel olarak özel kalem müdürlüğü gibi sıfatlara denk gelmektedir. Has Hâcib ise, bir nevi devletin protokol işlerini yürütmekten sorumlu kişi konumundadır.

Mesnevi tarzında beyitlerle yazılmış olan Kutadgu Bilig, manzum bir eserdir. Esere sonradan ilave edildiği düşünülen 77 beyitlik manzum mukaddime kısmı hariç, 6645 beyitten oluşmaktadır. Ancak eser, beyitlerle yazılmasının yanı sıra içinde 173 tane de dörtlük bulundurmaktadır (Kabakçı, 2023: 12). Kutadgu Bilig'in dili Türkçedir. Kutadgu Bilig'in orijinali bugün mevcut değildir (Hâcib, 2018: 13-14). Ancak eserin günümüzde Fergana, Viyana ve Kahire nüshaları mevcuttur (Ercilasun, 2007: 295).

Kutadgu Bilig'in konusu, mutluluğun elde edilmesi yollarıdır. Eserde mutluluk adına, sadece bedenî hazlar değil, aynı zamanda maddî ve manevî, dünyevî ve uhrevî mutluluğu yakalayabilmenin yolları gösterilmektedir. Buna göre Yusuf Has Hâcib, kitabı Gündoğdu, Aydıldu, Ögdülmüş ve Oğurmuş karakterleri üzerinden şöyle takdim etmektedir (Hâcib, 2018: 18-20):

"Önce Gündoğdu'yu tanıyayım. O hükümdardır, doğru yasayı temsil eder. Aydıldu ile mutluluk güneşi doğar, o da mutluluğun temsilcisidir. Ögdülmüş akıllı, Oğurmuş akıbeti temsil eder. Ben sözlerimi bu dört değer (doğru yasa, mutluluk, akıl, akıbet) üzerine kurdum."

Yusuf Has Hâcib bu eserinde, toplumu oluşturan çeşitli sınıf ve zümrelerin yapısını ve değerini, onlara karşı hükümdarın nasıl bir tutum ve davranış geliştirmesi gerektiğine yönelik görüş ve düşüncelerini öne sürmektedir (Adalıoğlu, 2013: 239). Çalışmanın odağını Kutadgu Bilig'de ele alınan değerler oluşturmaktadır.

Toplumların kültür hayatının bir parçası olarak görülen değerler, kolektif yaşantı içerisinde kazanılmaktadır. Değerler, toplumun bireyden beklediği eylemlerdir. Diğer bir ifadeyle değerler, toplumun benimsediği, kabul ettiği, üzerinde uzlaştığı ve bireyden yerine getirmesini beklediği duygu,

düşünce ve davranışlardır (Şahin, 2022b). Her birey, doğduğu andan itibaren hazır olarak bulduğu değerleri, sosyalleşme süreci içerisinde adım adım kazanmaktadır. Bir toplumda değerlerin en temel işlevi, bireyler arasındaki uyumu sağlaması ve toplumu bütünleştirmesidir. Buna göre toplumların üzerinde uzlaştığı değerler bulunmaktadır ve bireyden de bu değerlere uygun eylemler gerçekleştirilmesi beklenmektedir.

Birey ve toplumlar, kültür ve değerleriyle varlığını sürdürmektedir (Şahin, 2022a: 126). İnsan eylemlerine odaklanan eserin değerler bağlamında incelenmesindeki amaç, toplumsal uyumu sağlayan ve bireyin mutluluğunu getiren hususların neler olduğu ve bunların toplumdaki hiyerarşik görünümlerinin nasıl olduğunu sosyolojik olarak ortaya koymaktır. Bu durum birçok farklı eylemlerde bulunan insanın toplum tarafından kabullenme derecesini göstermektedir.

Yöntem

Araştırmanın amacı Yusuf Has Hâcib'in "Kutadgu Bilig" (Mutluluk Bilgisi) adlı eserini değerler açısından incelemektir. Nitel araştırmalardan doküman incelemesi yönteminin kullanıldığı bu araştırma Yaşar Çağbayır tarafından günümüz Türkçesi'ne aktarılan ve 2018 yılında Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 3. Baskısı çıkarılan eser ve bu eserde vurgulanan değerler ile sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla araştırmanın veri setini "Kutadgu Bilig" adlı eser oluşturmaktadır.

Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 187). Doküman incelemesine konu olan Kutadgu Bilig adlı eserde Yusuf Has Hâcib'in görüş ve düşüncelerinde değer olgusunu yansıtan kelime, cümle, paragraflar teker teker ayıklanmış, sonrasında aynı değeri karşılayan düşüncelere ilişkin tekrarlarını gösteren frekanslar oluşturulmuştur. Çalışma kapsamında belli değerleri ortaya çıkarmaya değil, eserde vurgulanan değerlere odaklanılmıştır. Doküman incelemesi yönteminin kullanıldığı araştırmalarda inandırıcılığını artırmak için dokümanların çarpıtılmamış ve katışıksız, hata ve manipülasyondan arınmış olması gerekmektedir (Özkan, 2023: 832). Buna göre araştırma kapsamında elde edilen veriler, Yusuf Has Hâcib'in toplum içerisindeki deneyimlerini ve toplumdaki belirli kişilerin duygu, düşünce ve davranışlarına ilişkin olumlu beklentilerini içermektedir. Bu beklentiler, literatürdeki değer kavramını karşılamaktadır. Bu araştırma kapsamında elde edilen veriler, hem betimsel (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 224) hem de içerik analizi (Bilgin, 2014) yöntemiyle analiz edilmiştir. İçerik analizi yöntemiyle, eserdeki değere ilişkin frekans tabloları oluşturulmuş ve betimlenmiştir. Ayrıca betimsel analiz yöntemi kapsamında da eser içerisinde frekans olarak gösterilemeyen görüş ve düşünceler doğrudan alıntılama yöntemi kullanılarak, verilerin betimlenmesi yoluna gidilmiştir. Değerler ve değerler arası ilişkiler çözüldükten sonra, değerlendirme, çıkarsama ve yorumlamalar yapılmıştır.

Bulgular

Kutadgu Bilig'de veriler analiz edildiğinde ortaya çıkan değerlerin birbirlerini destekleyici, tamamlayıcı özellikleri dikkate alınarak bütüncül olarak bulgular değerlendirilmiştir.

1. Mutluluk Arayışında Olanlar İçin Kutadgu Bilig

Kutadgu Bilig adlı eseri insanın dünya ve ahiret mutluluğu için insanoğluna bir rehber kitap olarak Yusuf Has Hâcib tarafından kaleme alınmıştır. Bu durum eserde şöyle ifade edilmektedir (Hâcib, 2018: 20):

"Kitabıma, okuyana mutluluk getirsin, ona doğru yolu göstereyim diye Kutadgu Bilig adını koydum. Ben sözlerimi söyledim, düşüncelerimi yazdım. Bu kitap her iki dünya için de doğruyu gösteren bir rehberdir, yardımcı bir eldir."

Eserin tamamı okunduğunda mutluluğun kaynağının genel itibariyle dinden beslendiği görülmektedir. Türk toplumunda örf haline gelen bu dini hususlar esere yansımıştır (Hâcib, 2018: 14). Çünkü eserde insanın dünyevi ve uhrevi mutluluğunu hedeflemektedir. Çalışmanın temaları Tanrı, Peygamber ve Halifeler; insan; devlet görevlileri; bilgiler üzerinden oluşturulmuştur.

2. Mutluluk Bilgisinin Kaynağı Ve Yaşamsal Karşılığı

Kutadgu Bilig'de mutluluk bilgisinin kaynağı olarak Tanrı'nın varlığına inanılmakta ve bunun yaşamsal örneklerinin ise Peygamberi ve Halifelerde bulunmaktadır. İnsanoğlu, mutluluk bilgisine ulaşmak istiyorsa, yaratıcının varlığını bilmesi, tanınması; insan olarak peygamberin ve halifelerin öne çıkan değerlerini kendilerine örnek almaları gerektiği belirtilmektedir.

Tablo 1

Yaratıcıya Atfedilen Değerler

Değer	f	Değer	f	Değer	f	Değer	f
Yaratan	52	Varlığına inanılan	8	Her şeyi bilen	3	Gözden uzak	1
Bağışlayan	21	Muhtaç olunan	8	Yetiştiren / Eğiten	3	Gönle yakın	1
Fazlı ve kerem sahibi	19	Eşi ve benzeri olmayan	6	Uyumaz/Uyanık	3	Yürümez	1
Kadir / Kudretli / (Her şeye gücü) yeten	17	Baki olan	5	Hüküm veren	2	Mekândan münezzeh	1
Esirgeyen / Merhametli	15	Kimseye ihtiyacı yok	5	Güç veren	2	İkbal veren	1
Rızık veren	13	Akıl veren	5	Hesap soran	2	Gönül veren	1
Rahmeti (veren) bol	10	Göçüren	5	Türeten	2	Adil	1
Ulu/Büyük/Tek olan	9	Dileyen	4	Ortak olunamayan	1	İlim veren	1
Lütfeden / İyilik veren / Halim	9	Şükredilen	4	Her şeyden evvel ve ahir olan	1	Sabır veren	1

Kutadgu Bilig'de insanların mutlu olmasının ilk basamağı olarak yaratıcıya yönelik itikat öne çıkmaktadır. Tablo 1'de de görüldüğü gibi yaratıcıya atfedilen ve de insanların farkında olması gereken 36 farklı değer bulunmaktadır. İnanç boyutunda öne çıkan değerlerin başında "Yaratan" gelmektedir. Tablo 1'de öne çıkan değerler incelendiğinde, bir kısmı yaratıcıyı tanımlamak için kullanılmakta, bir kısmı da insanoğlunun duygu, düşünce ve davranışlarına yön verenin yine yaratıcı olduğu öne sürülmektedir.

İnsanı canlılar içerisinde bilgi, akıl ve anlayış veren yaratıcının sürekli övülmesi tavsiye edilmektedir. Bu durum Kutadgu Bilig'de şöyle vurgulanmaktadır:

"Ey dilim, yararsız benden uzak tutan Yaradan'ı durma öv. Çünkü, beni seçkin olarak yarattı, gönlüme aydınlık verdi, inançla gönlümü doğru yol üzerinde tuttu. Beni seçti, ayırdı, yükseltti. Şaşırılmışlar arasından çıkardı, onlardan uzaklaştırdı. Gönlü aydınlık, dilimi şahadet kelimesi ile süsledi. Bana gönül, akıl, anlayış ve bilgi verdi. Dilimi çözdü, bana anlatma gücü verdi. Bütün bunlar, benim gibi bir kula değer vermesi Rabbimin fazlıdır (Hâcib, 2018: 28)."

Allah'a iman, Kutadgu Bilig'de sıklıkla vurgulanmaktadır. Eserde, Tanrı; yaratan, yetiştiren, göçüren, ölümsüz, kadir, eşi ve benzeri olmayan, bir ve tek olarak tarif edilmiştir. Her şeyin kaynağı Tanrı olduğundan dolayı insanoğlu, her zaman O'na muhtaç bir varlıktır (Küçükler, 2019: 101-102). Bu husus Kutadgu Bilig'de açık bir şekilde şöyle ifade edilmektedir:

"Allah kime yardım ederse dünya mutluluğunu da ahret mutluluğunu da elde eder (Hâcib, 2018: 311)."

Tablo 2*Peygambere Atfedilen Değerler*

Değer	f	Değer	f	Değer	f	Değer	f
Aydınlatan	2	Tebliğci	1	Dürüst	1	Alçakgönüllü	1
Cömert	2	Ümmeti için kaygılanan	1	Emin	1	Utangaç	1
Merhametli / Şefkatli	2	Şefaata eden	1	Rahmet	1	İnsanların en iyisi	1
Güzel tavırlı	2	İnsanların en seçkini	1	Soylu	1	Doğru	1

Kutadgu Bilig’de Peygambere benzemeye çalışmak da mutluluk kaynakları arasında görülmektedir. Tablo 2 incelendiğinde insanoğlunun mutluluk bilgisine ilişkin olarak 16 farklı değerden bahsedilmektedir. Diğer bir ifadeyle bu 16 farklı değere sahip olan insan, mutluluğa ulaşabilir. Bu durum Kutadgu Bilig’de şu beyitlerle ifade edilmektedir (Hâcib, 2018: 29):

Şimdi onun yoluna gönül bağladım
 Bütün dediklerini sevip sözünü tuttum.
 İlahî, benim gönlümü gözet
 Kıyamette sevgili peygamber ile haşret.

Beyitte de ifade edildiği gibi Yusuf Has Hâcib, dünyevi ve uhrevi mutluluğun kaynağı olarak Peygambere olan bağlılık, Peygamberin yaşantısının örnek alınmasını, sevilmesini ve sözlerinin tutulmasını göstermektedir. Yusuf Has Hâcib’in peygamber(ler)i anlatmasındaki temel esas, insana mutluluk getirecek değerleri, toplum tarafından daha kolay benimsenmesini sağlamaktır. Çünkü peygamber(ler)in insan olma açısından diğer insanlardan bir farkının bulunmadığı eserde ortaya koyulmaktadır (Karagöz ve Kızı, 2022: 188).

Tablo 3*Yöneticilere Örnek Gösterilen Değerler*

Değer	f	Değer	f	Değer	f	Değer	f
Cömert	5	Takvalı	1	Hayâ sahibi	1	Danışman	1
Bilgili	2	Herkesten önce gelen	1	Nazik	1	Yüreği saf	1
Dinin temeli	2	Dürüst	1	İnsanların seçilmişisi	1	Ulu	1
Yiğit / Cesur yürekli	2	En adil	1	Şefaatchiler	1	Sahabenin en seçkinleri	1

Kutadgu Bilig’de peygamberi en iyi tanıyan, bilen ve yaşantılarında kendilerine örnek alanların halifeler (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali) olduğundan yola çıkarak, insanoğlunun kendilerine halifeleri de örnek alabilecekleri belirtilmektedir. Ancak eserde halife kavramına doğrudan yer verilmemiştir. Hz. Peygamberden sonra Müslümanların başına geçen dört sahabeye halife unvanı verilmiştir (Konur, 2022: 476). Eserdeki veriler analiz edildiğinde belirgin olarak öne çıkan değerler Tablo 3’te gösterilmiştir. Buna göre mutluluk için örnek gösterilen halifeler ile ilgili 16 farklı değer bulunmaktadır. Halifelerin ise “Cömert” olmaları en çok vurgulanan değer olması açısından dikkati çekmektedir. Kutadgu Bilig’de halifeler şu şekilde tanıtılmaktadır (Hâcib, 2019: 30):

Feda etti, malını, canını, tenini (Hz. Ebubekir)
 Hem yardımcısı hem doğruluğun temeli (Hz. Ömer)
 İnsanların seçilmişisi, cömert ve eli açık. (Hz. Osman)
 Akıl dolu, yiğit, cesur yürekli. (Hz. Ali)
 Bu dört eş, bana dört unsur gibi gelir;
 Denk gelirse bunlar hayat bulur.

3. İnsanlara Mutluluk Getiren Değerler

Tablo 4

İnsana İlişkin Değerler

Değer	f	Değer	f	Değer	f	Değer	f
Bilgi/li	23	İnsancıl	4	İrfan ehli	2	Olgun	1
Akıl sahibi / Aklını kullanan	20	Düşünerek söylemek	4	(Allah'ın) Varlığına inan	2	Merhametli	1
Yaratılan	13	Gönül ehli	3	Kendini tut	1	Takvalı	1
Doğru/luk	9	İbadet eden	3	Dil	1	Allah'tan korkan	1
İyi/lik	7	Ölçülü	3	Güzellikler	1	Vefalı	1
Erdemli	6	Cömert	3	İtibarlı	1	Soyu temiz	1
Eğitilmiş (Öğrenen)	6	Seçkin	2	Aziz	1	Zayıf	1
(Allah'a) Kulluk eden	6	Türeyen	2	Gönlünü gözeten	1	Saygın	1
Anlayışlı	5	Haline razı	2	Dili ile (Allah'ı) öven	1	Sözü bilenden dinlemek	1
Yararlı	5	Yerinde konuşmak	2	Güzelce söylemek	1	Çok dinleyen	1

Kutadgu Bilig'de mutluluk arayan insana dair belirgin olarak öne çıkan 40 farklı değerden bahsedilmektedir. Tablo 4'te belirtilenler, insan olan herkesin (ister yönetici veya memur, ister sıradan bir kişi olsun) sahip olması gereken ortak değerlerdir. Tablo 4'e göre insanlara mutluluk getiren değerlerin başında "Bilgi/li" olması gelmektedir. İkinci olarak ise insanın "Akıl sahibi/Aklını kullanan" bir varlık olarak öne çıkarmaktadır. Üçüncü olarak ise insanoğlunun "Yaratılan" bir varlık olduğu eserde sıklıkla hatırlatılmaktadır.

"Bilgiyi büyük, anlayışı ulu say. Bu iki özellik seçkin kulları daha da seçkin ve yüksek yapar (Hâcib, 2018: 31)."

"Akıl yüceltir, bilgi büyütür. İnsan her ikisi sayesinde saygı görür (Hâcib, 2018: 40)."

"Bilgili bilgisini diliyle dışarı çıkarmazsa, meydana dökmezse, yıllarca orada yatsa da o bilgi ışık saçamaz, halkı aydınlatamaz (Hâcib, 2018: 34)."

Örneklerde görüldüğü gibi her insanı yücelten, seçkin ve saygın hale getiren "Bilgi" ve "Akıl" dır. Ancak bunlarda tek başına yeterli değildir. Bilginin akıl ile işlenmesi yani "Anlayış" da gerekli görülmektedir. Kişinin sahip olduğu bilgi, etrafındaki insanlara da faydalı olmak durumundadır. Bilgi kişide kalmamalı, akıl ve anlayış ile yoğrulduktan sonra dil ile diğer insanlara aktarılmalıdır.

4. Devlet İçerisinde Görevli Kişilere Mutluluk Getiren Değerler

Kutadgu Bilig'de devlet içerisinde görev alan herkes için gerekli olan değerler ile hükümdar (devletin başı), üst düzey yöneticilerin diğer meslek gruplarının ve memurların sahip olması gereken değerler bulunmaktadır.

Tablo 5

Devlet Görevinde Olan Herkes İçin Gerekli Değerler

Değer	f	Değer	f	Değer	f	Değer	f
Törelî / Yasalı	52	Bilgi/li	6	Helali arayan	2	Açık sözlü	1
Doğru/luk	41	Samimiyet	5	Ümitli	2	Anlayışlı	1
İyi/lik	9	İbadet eden	5	Eşit (Davranan)	1	Yoksulu gözeten	1
Tedbirli	8	Emeğe saygı	4	Güzel davranan	1	Alçakgönüllü	1
Akıl/lı	7	Adaletli	4	İyi dua eden	1		

Tablo 5 incelendiğinde devlet içerisinde görev alan herkesin mutlu olması için gerekli olan 19 farklı değer bulunmaktadır. Mutluluk bilgisine ulaşmak için gerekli olan değerlerin başında "Törelî / Yasalı" olmak gelmektedir. Devlet görevlileri, ister devletin başı, ister üst düzey yönetici veya diğer devlet görevlileri olsun her biri töreye veya yasaya uyması gerektiğini düşünmektedir. Ayrıca devlet

görevlileri bütün işlerinde “Doğru/luk” üzerine hareket etmek durumundadır. Bu durum Kutadgu Bilig’de şu şekilde ifade belirtilmektedir:

“Yöneticiler yasa ve kurallara nasıl uyarlarsa, halk da öylece onları takip ederler (Hâcib, 2018: 140).”

“Gördüğün gibi bu devlet, temelde doğruluk üzerine kurulmuştur. Beyler doğru oldukça hayat da var olur. Akıllı bir kişi buna benzer çok doğru bir söz söylemiş. Kim akıllı kişilerin sözlerini tutarsa işleri daima yolunda gider (Hâcib, 2018: 68).”

İfadelerinde belirtildiği gibi hükümdarlar doğru olurlarsa, yöneticileri de halk da doğru olacağı öne sürülmektedir.

Tablo 6

Devletin Başlı Olanlara Mutluluk Getiren Değerler

Değer	f	Değer	f	Değer	f	Değer	f
Bilgi/li	114	Kut(lu) sahibi	8	İhtiyaç gören	4	Gönlü zengin	1
İyi/lik (olmak)	78	İbadet eden (İmanlı)	8	Titiz	4	Sevecen	1
Akıl/lı	46	Cesaretli	7	Sözünde duran	4	Açık yürekli	1
Doğru/luk	32	Seçkin	7	Öğüt veren	4	Güzellik	1
Anlayışlı	26	Güvenilir	7	Hizmete layık	4	Şerefli	1
Cömert	24	Yumuşak huylu (Nazik)	7	İkbal sahibi	4	Bağışlayıcı	1
Şükreden	22	Dinleyen	6	Danışan	4	Şöhretli	1
Takdir (eden)	18	Hayâ sahibi	6	Güçlü (kuvvetli)	4	Hal hatır soran	1
Erdemli	12	Ölümlü (Fani)	6	Zeki	3	Takip eden	1
Adaletli	12	Soylu	6	Güzel (tatlı) sözlü	3	Eğitici	1
Sabırlı	11	Saygın	5	Yararlı	3	Karar veren	1
Yardımsöver (Hayırsöver)	11	Dikkatli	5	Tövbekâr	3	Eğitici (Öğreten)	1
Kanaatkâr	11	Tedbirli	5	Ulu	2	Asil yürekli	1
İnsan sevgisi (olan)	10	Ölçülü	5	Saygılı	2	İsabetli	1
Uyanık	9	Gönül ehli	5	Sezgisî güçlü	2	Açık ve anlaşılır	1
Vefalı	8	Alçakgönüllü	5	Az (öz) konuşan)	2	Sözü dinlenen	1
Dürüst	8	Takvalı (İhlaslı)	5	Kalbi temiz	2	Sakin	1
Temiz	8	Merhametli	5	İtibarlı	1	Ümitli	1

Kutadgu Bilig’de hükümdarlığın kaynağı olarak Tanrı gösterilmekte ve kime kut verirse hükümdar o kabul edilmektedir. Devletin başındaki kişiler kut sahibi kişiler olarak tarif edilmektedir (Macun ve Kurtlu, 2018: 85). Kut’un devamlılığı ise Tablo 6’da belirtilen ve birbirleriyle bağlantılı değerler ile ilişkilidir. Tablo 6’ya göre Kutadgu Bilig’de devletin başında bulunan kişilere mutluluk getiren 72 farklı değer bulunmaktadır. Bu değerlerin başında ise “Bilgi/li” olmak gelmektedir. Ayrıca devletin başındaki kişiler “İyi/lik (olmak)” ve “Akıl/lı” olmak durumundadır. Bu ikisi varsa, diğerlerini elde etmek mümkün görülmektedir.

“Hangisi bilgiyi rehber edindi ise zamanın ve dünyanın egemenliğini ellerinde tutmuşlardır (Hâcib, 2018: 37).”

“Beyler bilgi ile halkın başına yönetici oldular, akıl ile ülkenin ve halkın işini gördüler (Hâcib, 2018: 124).”

“Ey hükümdar, yeryüzünde yönetici olarak kalmak istiyorsan tedbirli ol. Bu tedbiri hem dinin de emrediyor. Yönetici tedbirli olursa, ülke huzura kavuşur (Hâcib, 2018: 45).”

Kutadgu Bilig’de beylerin bilgiyi rehber edinmeleri, akıl ve tedbir ile ülkeyi mutlu ettikleri vurgulanmaktadır.

Tablo 7*Devletin Üst Düzey Yöneticilerine Mutluluk Getiren Değerler*

Değer	f	Değer	f	Değer	f	Değer	f
İyi/lik	148	Uyanık	8	Düzenli	3	Güzellik	1
Bilgi/li	134	Çalışkan	8	Babasının rızasını alan	3	Kendine dikkat eden	1
Akıl/lı	73	Ağırbaşlı	7	Temiz kalpli	3	Rahat	1
Yararlı	53	Güzel (yumuşak) sözlü	7	İbadet eden	3	El üstünde tutan	1
Doğru/luk	44	Sakin	7	Sözü yumuşak	2	Kusurlarını bilen	1
Anlayışlı	31	İkbal sahibi	7	Halka iyi davranan	2	İyi niyetli olma	1
Erdemli	28	Hünerli	7	Serinkanlı	2	Mantıklı	1
Sabırlı	26	Vefalı	7	Sözü dinlenen	2	Tahammül gösteren	1
Alçakgönüllü	25	Siyaset bilen	7	Bağışlayan	2	Memnun eden	1
Dürüst	25	İnsancıl	7	Hizmet eden	2	Karşılık beklemeyen	1
İyi (yumuşak) huylu	22	Tatlı dil	6	Gönül ehli	2	(Doğru) Yaşayan	1
Kutlu	21	İşinin ehli	6	Duru	2	Hürmetli	1
Güvenilir	21	Kanaatkâr	6	Heybetli	2	Temiz yürekli	1
Eğitilmiş (Öğrenen)	21	Kul/luk eden	5	Kültürlü (Yazı ve dil bilen)	2	Endişeli	1
Cesaretli	19	İnatçı olmayan	5	Rehber	2	Hâl hatır soran	1
Cömert	18	Eli yüzü düzgün	5	Tanımr	2	Sert	1
Merhametli	17	Nezaketli	5	Titiz	2	Güçlü (Kuvvetli)	1
Hayâ sahibi	17	Ahlâklı	5	Haline razı	2	Allah'a kul	1
Seçkin	14	Olgun	5	Gönlü geniş	2	Disiplinli	1
Saygı/lı	13	(Yüzü) Güzel	4	Dindar	2	Az yemek yiyen	1
Yardımsaver (Hayırsaver)	13	Dinleyen	4	Danışmak	1	Sorumluluk sahibi	1
Saygın (İtibarlı)	13	Öğüt veren	4	Ağzı sıkı (Sır saklayan)	2	Sevimli	1
Şükreden	13	(Bildiklerini) yazıya döken	4	Özü sözü bir	2	İleri görüşlü	1
Tedbirli	12	İmanlı	4	Çevik	2	Sağlamcı	1
Soylu	11	Takvalı	4	Cana yakın	1	Dayanıklı	1
Ölçülü	11	(Güzel) Giyimli	3	Halkın yükünü azaltan	1	İkbal ile gönüllü	1
Doğru sözlü	10	İhsan eden	3	Mütevazı	1	Allah'a sığınan	1
Güler yüzlü	9	Devletli	3	Gönlü hoş	1	Okuryazar	1
Öğüt alan (tutan)	9	Edepli	3	Kıt (Az bulunan)	1	İstekli	1
Temiz	9	Sözünün eri	3	Zarif	1	Kıyas eden	1
Hesap bilir (Hesaplı)	9	Terbiyeli	3	Allah'a dayanan	1	Kulağı delik	1
Adaletli	9	Tecrübeli	3	Yakınlık	1	Ölümlü	1
Zeki	8	Ümitli	3	Şevkle çalışan	1	İlahi rızayı arayan	1
Sadık	8	Samimiyet	3	Öven (Takdir etmek)	1	Yerli yerinde harcayan	1
Dikkatli	8	Emanete sahip çıkan	3	Sevgi ile bakan	1		

Tablo 7'ye göre, Kutadgu Bilig'de üst düzey yöneticilere mutluluk getiren 139 farklı değer tanımlaması bulunmaktadır. Üst düzey yöneticilerde ilk olarak "İyi/lik", ikinci olarak da "Bilgi/li" değerleri belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Daha sonra da sırasıyla "Akıl/lı", "Yararlı" ve "Doğru/luk" değerlerine önem verilmektedir. Beyler, devlete yönetici seçecekleri kişilerde araması gereken hususlara ilişkin olarak şöyle ifade edilmektedir:

"Bey için işte böyle bilgi ve erdemler gereklidir. Hangi insanda bu erdem, bilgi ve töre bulunursa onu hemen yönetici seçmelidir (Hâcib, 2018: 145)."

Ancak yöneticiler de tıpkı Beylerin sahip olduğu kut gibi geçici bir durum olabileceğini akıllarından çıkarmamalıdır. Zira "İyi/lik" in önemi ile ilgili Kutadgu Bilig'de Yusuf Has Hâcib yöneticilere tavsiyede bulunmaktadır:

“Bu meşki ve makamların verdiği ikbal ve itibar, nasıl başka birini bırakıp da geldiyse, daha başka birine de kaçıp gidebilir. Sen bu ikbale pek güvenme. Daima iyilik et (Hâcib, 2018: 49).”

Makamlar bir gün elden kaçsa bile, iyiliğin getirdiği mutluluk kalıcı olarak görülmektedir.

“İyinin özelliği, yararlı olmaktır. Onun halka çok yararı dokunur. Bütün halka iyilik eder, fakat onu başa kakmaz. Kendi çıkarını düşünmez, başkasına yarar sağlar, fakat karşılık beklemez (Hâcib, 2018: 70).”

Yöneticinin temel vasfı halka yararlı olmaktır. Bunun içinde gerekli olan husus “İyi/lik” davranmaktır/etmektir. Bu hususta Kutadgu Bilig’de şu beyite yer verilmektedir (Hâcib, 2018: 37):

Eğer iki dünya diler isen
İlacı iyiliktir, yapar isen.

Beyler ve yöneticiler, halk olmadan var olamazlar. Halka birlikte iş görecektir ve halkın ihtiyaçlarını görecektir olan yöneticilerin yaklaşımlarında iyi olan “Yumuşak dil” ve “Yumuşak huy” kullanılmaktadır. Bu husus Kutadgu Bilig’de şöyle belirtilmektedir:

“Halkın huyu ve davranışı beylerden farklıdır. Onların bilgileri, görgüleri ve tavırları tabiatlarına uygundur. Çoğunlukla aralarında töre ve usul yoktur. Böyle olmakla beraber halksız devlet ve yönetici olmaz. Bütün iş onlarla döner... Onlarla iyi ilişkiler içinde bulun... Onlara karşı yumuşak dil kullan (Hâcib, 2018: 240).”

“Mutluluğa, alçak gönüllülük ne kadar güzel uyar. Yumuşak huyluluk ve şefkat bilgine ne kadar güzel yakışır (Hâcib, 2018: 108).”

“Güler yüz ve tatlı dil, bir de yumuşak huy halk tarafından sevilmenin ve itibar görmeyenin anahtarıdır. Yöneticinin gönlü alçak, eli açık olmalı. Buna bir de merhamet eklenirse gerekli olan erdemleri kazanmış demektir (Hâcib, 2018: 138).”

Kutadgu Bilig’de bey ve yöneticilerin “Eli açık” veya “Cömert” olmaları tavsiye edilmektedir. Bu değerler “Merhamet” ile desteklenirse kişi “Erdemli” hale gelir. Ancak yöneticinin “Cömert” olma durumuna ilişkin olarak Yusuf Has Hâcib eserinde şöyle bir ölçü ortaya koymaktadır:

“Cömertlik iyi şeydir, her zaman cömert olmalı, ancak bu cömertlik el kesesinden olmalıdır (Hâcib, 2018: 168).”

Ancak cömertliğin devletin hazinesinden değil, yöneticinin kesesinden olması gerektiği vurgulanmaktadır. İnsanı mutluluk anlamında zenginliğe ulaştıracak olan ise “Doğru/luk” tur. Bu duruma ilişkin eserde vurgulanan ifadelerden birisi şu şekildedir:

“Dünyadaki en büyük zenginlik, özüyle sözüyle doğru olmaktadır (Hâcib, 2018: 109).”

Tablo 8*Meslek Erbabına Mutluluk Getiren Değerler - 1*

Başkomutan		Kapıcıbaşı		Elçiler		Yazıcılar	
Değer	f	Değer	f	Değer	f	Değer	f
Haysiyetli	5	Sadık	1	İyi/lik	3	Gözü tok	5
Takdir eden	3	Çalışkan	1	Bilgi/li	3	Sırdaş	4
İhmalkâr olmayan	2	Usul ve erkân bilen	1	Yazılı ve sözlü anlatımı bilmeli	3	Bilgi/li	4
Yiğit	2	Mülayim	1	Gözü tok	2	Akıcı bir üslubu olmalı	2
Seçici	2	Uyumlu	1	Hayâ sahibi	2	Güzel yazı yazan	1
Sebatkâr	1	Ölçülü	1	Seçkin	1	Güvenilir	1
Kararlı	1	Dikkatli	1	Akıl/lı	1	Zeki	1
Dayanıklı	1	Yardımcı	1	Temkinli	1	Usta	1
Cesaret veren	1	Aracı (Diğer çalışanlar ile)	1	Erdemli	1	Toplam	19
Yerinde duran (Karargâh)	1	Çalışanları tanıyan	1	Sakin	1		
Güzel konuşan	1	İşinin ehli	1	Nazik	1		
Cömert	1	Hâl hatır soran	1	Güvenilir	1		
Uyanık	1	Beyinin çıkarını düşünen	1	Söz sanatlarını bilmesi	1		
Toplam	22	Seçkin	1	Akıcı bir üslubu olmalı	1		
		Bilgi/li	1	Çok okumalı	1		
		Toplam	15	Şiir yazabilmeli	1		
		Toplam		Toplam	24		

Tablo 8’de devlet içerisinde görev yapan önemli ve belli meslek gruplarına mensup kişilere mutluluk getirecek değerler gösterilmektedir. Buna göre Kutadgu Bilig’de Başkomutanların 13; Kapıcıbaşılardan 15; Elçilerin 16; Yazıcıların ise 8 farklı değere sahip olması beklenmektedir. Değerlerin önem dereceleri incelendiğinde ise Başkomutanların “Haysiyetli”, Kapıcıbaşılardan “Sadık”, Elçilerin “İyi/lik”, Yazıcıların ise “Gözü tok” olmalıydılar. Kapıcıbaşılardan da her bir değer birer defa ele alınmaktadır, ancak “Sadık” olma durumu ilk vurgulanan olması açısından önemli görülmektedir.

Kutadgu Bilig’de Başkomutanlık görevi, vezirlik makamı kadar önemli görülmektedir. Bu husus şöyle ifade edilmektedir:

“Ey devletli hükümdar, vezirlik ve başkomutanlık iki önemli görevdir. Bunlardan biri kılıç, diğeri de kalem tutar (Hâcib, 2018: 153).”

Yusuf Has Hâcib, Kapıcıbaşı, Elçi ve Yazıcılar ile ilgili olarak da şunları belirtmektedir:

“Kapıcıbaşı, beye çok sadık ve çalışkan olmalıdır. Sarayın usul ve erkânını bilmeli, hareketleri uyumlu ve mülayim olmalıdır (Hâcib, 2018: 157).”

“Ülkeler arasındaki pek çok işler elçilerle görülür. İyi sonuçlara da elçiler aracılığıyla ulaşılır. Beylerin yüzünün kara çıkarmaması, itibarının düşmemesi için iyi bir elçi seçmesi gerekir... (Hâcib, 2018: 160).”

“Beyler ne kadar çok bilgili olurlarsa olsunlar emirlerini yazmak için yazıcılara gerek duyarlar. Yazıcılar kendilerine söylenenleri tutarken aynı zamanda gizli bilgileri de öğrenmiş olurlar. Zaten beyler ne kadar gizli de olsa sözlerini iki kişiye açmak zorundadırlar. Bunlardan birisi vezir, diğeri de yazıcıdır... Beylerin güvenini kazanan kişi sır saklamasını bilmeli... (Hâcib, 2018: 163).”

Tablo 9

Meslek Erbabına Mutluluk Getiren Değerler - 2

Hazinedar	Saray Aşçıları	Şerbetçiler	Düz Memurlar
Değer	f	Değer	f
Doğru/luk	9	Temiz	10
Bilgi/li	7	Doğru/luk	9
Akıl/lı	6	Dürüst	5
Hesaplı	5	Güvenilir	4
Güvenilir	4	Kendini korumalı (Gözetmeli)	3
Gözü tok	3	Olgun	2
Dürüst	3	Gözü tok	2
Kayıtları sağlam olmalı	3	İyi/lik	2
Dikkatli	3	Seçkin	1
Allah korkusu olan	2	İşine bağlı	1
Kutlu	2	Hayâ sahibi	1
Uyanık	2	Emek veren	1
Tedbirli	2	Gönlü zengin	1
Zeki	2	Güzel giyimli	1
Helal ve haramı bilen	1	Saçı sakalı düzgün	1
Sadık	1	Yakışıklı	1
Hayâ sahibi	1	Özü sözü bir	1
Yazı ustası olmalı	1	Takvalı	1
Parmak hesabını iyi bilmeli	1	Sadık	1
Eli sıkı olmalı	1	Kurallara uymalı	1
Tüccar huylu	1	Akıllı	1
İtibarlı	1	Vefalı	1
Toplam	62	Toplam	52

Tablo 9’a göre devlet görevlisi diğer önemli ve belli meslek gruplarına mensup kişilere mutluluk getirecek değerler gösterilmektedir. Buna göre Kutadgu Bilig’de Hazinedarların 23; Saray Aşçılarının 23; Şerbetçilerin 11; Düz Memurların ise 16 farklı değere sahip olması beklenmektedir. Değerlerin önem dereceleri incelendiğinde ise Hazinedarların “Doğru/luk”, Saray Aşçılarının “Temiz”, Şerbetçilerin “Doğru/luk”, Düz Memurların da “Doğru/luk” değerlerine sahip olması gerekmektedir. Devlet içerisinde önemli görevleri bulunan bu kişilere ilişkin Kutadgu Bilig’de şunlar öne sürülmektedir:

“Güvenilir birisi hazinedar olursa devletin geliri günden güne artar. Bu iş için gözü tok, gençliğinde zenginlik içinde yaşamış, mal hırsı taşımayan, kalbinde Allah korkusu olan, helal ve haramı ayırt eden biri en uygundur (Hâcib, 2018: 166-167).”

“Devletli hükümdarım, şimdiye kadar açıkladıklarımızdan elçi, kâtip, aşçı, şerbetçi gibi görevlileri seçerken gözü tok, sadık, hayâ sahibi ve seçkin olanlarının seçilmesi gerektiğini bir daha belirtmek istiyorum. Bunların her birini çok iyi seç. Yoksa pişmanlık duyarsınız (Hâcib, 2018: 174).”

Devlet içerisinde görev alanların dünyalıklarının verilmesinin önemi de vurgulanmaktadır. Bu hususta şöyle ifade edilmektedir:

“Memurlar, devlete ve beye ancak dünyalık için hizmet ederler. Dünyalıklarını alamazlarsa gadre uğramış olurlar (Hâcib, 2018: 176).”

Beyler, hizmeti altında bulunanlara haklarını vermek durumundadır. Hizmeti altında bulunanlar ise dünyalıklarına karşılık, Tablo 8 ve 9’da belirtilen değerlere sahip olmaları istenmektedir.

5. Mutluluk Bilgisine Ulaşan Bilgelerin Sahip Olduğu Değerler

Tablo 10

Bilge Kişilere Mutluluk Getiren Değerler

Değer	f	Değer	f	Değer	f	Değer	f
İbadet eden	46	Temiz kalpli	6	Güvenilir	3	Saygın	2
Yararlı	26	Kısa ve öz konuşan	6	Tatlı dilli	3	Rehber	1
Bilgi/li	20	Merhametli	5	Ölçülü	3	Tanınan	1
Doğru/luk	18	İlahi rızayı arayan	5	Ölümü düşünen	3	Sakin	1
Yardımsaver (Hayırsever)	17	Olgun	5	Tedbirli	3	Helal kazanan	1
Akıl/lı	14	Nefsine hâkim	5	Vefalı	2	İnsancıl	1
Haline razı	12	İtibarlı	5	Zeki	2	Etkili	1
Öğüt veren	11	Seçkin	4	Allah dostu	2	Lütüfkâr	1
Erdemli	8	Gönül ehli	4	Nazik	2	Alçakgönüllü	1
Anlayış	7	Temiz	4	Özü, sözü bir	2	Düzenli	1
Dikkatli	7	Saygılı	4	Hazırlıklı	2	Edepli	1
Takvâh	7	Güler yüzlü	3	Sözünün eri	2	Kutlu	1
Dürüst	6	Cesaretli	3	Haset etmeyen	2	Şükreden	1
Zahit	6	Samimi	3	Hürmetli	2	Allah’a sadık	1

Tablo 10’a göre Bilge kişilere mutluluk bilgisi veren 56 farklı değer bulunmaktadır. Bilgelerin sahip oldukları değerler genel itibarıyla dinden beslendiği görülmektedir. Bilgeler “İbadet eden” kişilerdir. Bu durum Kutadgu Bilig’e şöyle yansımaktadır:

“İbadetten hiçbir zaman geri durma, hep ibadet et (Hâcib, 2018: 25).”

Ancak kişinin sadece ibadet etmesi, insanlardan ve toplumdan uzak durması ve kendini tamamen kenara çekmesi uygun görülmemektedir. Çünkü insanoğlu için ideal olan toplumun içerisinde olmasıdır.

“İbadet ettim diye, sadece ibadetlerine güvenen kimse, batmıştır (Hâcib, 2018: 224).”

“Eğer sen şimdi bunları bırakıp Allah’a ibadet edeceğim diye kenara çekilirsün bütün bu işler ve iyi yasalar bozulur... Allah da bunun hesabını senden soracaktır (Hâcib, 2018: 299).”

Bilgeleri aramak, bulmak, tanımak, sevmek, bilgilerinden yararlanmak, halleriyle de hâllenmeye çalışmak gerektiği vurgulanmaktadır. İki cihanda da mutluluğa kavuşmak isteyenlere yönelik hususlar şunlardır:

“Bilginler, yararlı ve zararlı şeyleri birbirlerinden ayırarak doğru ve temiz yolu gösterirler. Elinden gelirse bilgilerini öğren, onlara iyilik yap ve yardımda bulun. Sakın onlara dil uzatma... Din yolunun gerçek temeli onların bilgileridir. Onların bilgisi halk için bir meşale oldu... Onlar için malından bir pay ayır. Yedir içir. Güler yüzle ve tatlı sözle hizmetlerinde bulun. Sert ve kaba söz söyleme. Saygılı ol. Onları dinle, bilgilerine göre hareket et. Haklarında arkalarından dedikodu yapma. Senin için gerekli olan onların bilgisidir. Onlar insanlara doğru yolu göstererek hizmette bulunurlar. Bunlara iyi davranır ve onlarla iyi geçinirsen mutluluğa kavuşursun. Her iki dünyada da kurtuluşa erersin (Hâcib, 2018: 242).”

Tartışma ve Sonuç

Yusuf Has Hâcib tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig adlı eser, adaleti temsil eden Gündoğdu (Hükümdar), mutluluğu temsil eden Aydoldu (Vezir), akıl ve anlayışı temsil eden Ögdülmüş (Vezirin yetim kalmış oğlu) ve akıbeti temsil eden Odgurmuş (Zahit, Derviş) arasında geçen diyaloglara dayanmaktadır. Eserin kapak başlığı ve içindekiler bütün olarak incelendiğinde değerlerin oluşumu ve kaynağı genel olarak “Bilmek, Bilgi, Bilgili, Bilgelik” üzerine inşa edildiği görülmektedir.

Eserde “Bilgi/li” nin kendisi dâhil bir değer olmak üzere toplam 519 değer tespit edilmiştir. Mutluluk veren bilgilerden 36’sı Tanrı’ya; 16’sı Peygambere; 16’sı dört sahabeye (Halifelere) atfedilen değerlerdir. Geri kalan 451 mutluluk veren bilgilerin 40’ı her insanda (devlet içerisinde görevi olsun veya olmasın); 19’u devlet içerisinde görevi bulunan herkeste; 72’si devletin başı olan kişilere; 139’u devlet içerisinde üst düzey yöneticilere; 56’sı bilgelere; geri kalanı da devlet içerisinde görevi bulunan meslek sahibi veya düz memurlara ilişkin değerlerdir. Türk Devleti içerisinde görevi olsun veya olmasın herkesin belli bir sorumluluğu bulunmaktadır. Buna göre Kutadgu Bilig’de değer olarak “Bilgi/li” 316; “İyi/lik” 247; “Doğru/luk” 178; “Akıl/lı” 173; “Anlayış” 70; “Erdemli” 54 defa tekrar edildiği görülmektedir. Akıl, insanın doğuştan getirdiği bir özelliktir. Ancak aklın kullanılabilmesi için kut sahibi olmaya bağlıdır. Kut sahibi olmak ise Tanrı’nın insana verdiği bir hediye olarak görülmektedir. Kut verilmiş ise akıl vardır; akıl var ise diğer mutluluk veren bilgi ve değerlere ulaşmak mümkündür. Aklın kullanılması ise “Anlayışlı” olmaya bağlıdır. Akıl, bilgi ve anlayışın bileşkesi ise “Erdemli” insanı meydana getirmektedir. Ancak eserde üzerinde durulan insana mutluluk veren iki temel bilgi bulunmaktadır. Bunlar “İyi/lik” ve “Doğru/luk” tur. Diğer bütün değerler bu temel iki mutluluk bilgisi ile ilişkilendirilmektedir.

Kutadgu Bilig’deki değerler üzerine yapılan birçok makale ve tez çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmalar, eseri felsefi, edebi, pedagojik, dini, siyasi ve tarih alanlarında üretilmiştir. Özellikle Türkiye’de değer bağlamında yapılan çalışmalar genel itibariyle eğitim süreçleri ile ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda Kutadgu Bilig adlı eseri, değerler bağlamında hem sosyolojik açıdan hem de değer olgularını içerik analizi yöntemiyle inceleyen çalışmalar yok denecek kadar azdır. Yusuf Has Hâcib’in Kutadgu Bilig adlı eserde öne sürdüğü değerler ile paralellik gösteren farklı eserler de bulunmaktadır. Şahin (2022a)’nin “Ali Şir Nevâyî’nin Mahbûbu’l Kulûb Adlı Eserinin Değerler Açısından İncelenmesi” başlıklı çalışmada insanların duygu, düşünce ve davranışlarının ölçüsü, eylemlerinin ilahi rızaya uygun ve ahlâkî olup olmadığıdır. Bu ölçü aynı zamanda sosyal ilişkilerdeki huzur ve mutluluğun da kaynağı olarak görülmektedir. Buna göre bu çalışmada öne çıkan değerler ile mutluluk veren bilgiler bağlamında ele alınan Kutadgu Bilig adlı eser de vurgulanan değerler arasında benzerlikler bulunmaktadır. Sürücü (2021)’in “Kutadgu Bilig’deki Çocuk Eğitimi Düşüncesinin Günümüz Toplumunda Uygulanabilirliği Sorunu” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasının ulaştığı sonuçlara göre Kutadgu Bilig’de insan unsuru ön planda tutulmaktadır. Kutadgu Bilig’de; dinî, siyasî, ahlâkî, tasavvufî, dünyevî ve uhrevî hayat için iyi ve uygun olan yollar, toplumsal davranış kuralları, görgü kaideleri; eğitime, yönetime ve halkla ilişkilere dair bilgiler vermektedir.

Kolektif yaşantı içerisinde kazanılan değerler, toplumların inançlarından beslenmektedir. Kutadgu Bilig’de değerler, İslâm inançları çerçevesinde şekillenmektedir. İslâm inancı, Kutadgu Bilig’de örf sayılabilen hususlar içerisinde görülmüştür (Hâcib, 2018: 14). Örf bağlamında mutluluk veren bilgilerin aktarımında öğütler önemli bir yer tutmaktadır. Bu anlamda Kutadgu Bilig, baştan sona öğüt veren bir kitap olarak tasarlanmıştır.

Kutadgu Bilig’de genel olarak ideal insan, ideal toplum ve ideal devlet anlayışı üzerinde durmaktadır. Yusuf Has Hâcib’e göre ideal insanın ölçüsü, iyilik peşinde koşmasına, kötülüklerden uzak durmaya çalışmasına, Tanrı’nın emir ve yasaklarına uymasına, toplum içerisinde yaşamasına ve diğer insanlara yararlı olmasına bağlıdır. İnsanın erdemli bir hayat sürebilmesi için bilgi bir araçtır. Bunun için de insan aklını kullanabilmeli ve kendisine zarar verebilecek durumlardan uzak durmalıdır

(Doğan, 2022: 76). İnsanın mutluluğu, Kutadgu Bilig'de geçen değerlerin yaşanmasına ve de yaşatılmasına bağlıdır.

Çalışma Kutadgu Bilig'de mutluluk veren bilgiler bağlamında değerler konusu ile sınırlı tutulmuştur. Yusuf Has Hâcib'in yaşadığı döneme ilişkin olarak Kutadgu Bilig'de öne sürdüğü değerler ile günümüz koşullarının mutluluk getiren değerlerine yönelik karşılaştırmalar yapılarak incelenebilir. Bu yolla günümüz değerleri ile kültürel mirasımız aramızdaki mesafenin kapatılması yapılacak diğer çalışmaların ortaya çıkması ile mümkün olabilir.

Kaynakça

- Adalıoğlu, H. H. (2013). Bir Siyasetâme Olarak "Kutadgu Bilig". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 34, 237-253.
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*, (Genişletilmiş 3. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Doğan, Ş. (2022). Kutadgu Bilig'in Türk Tefekkür Tarihi Açısından Önemi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi, Felsefe Bölümü, I. Lisansüstü Felsefe Kongresi Tam Metin Kitabı*.
- Ercilasun, A. B. (2007). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi. Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- Kabakcı, T. (2023). *Kutadgu Bilig'de Dil ve Düşünce İlişkisi*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Karagöz, N. ve Kızı, Ayturgan Avazbek. (2022). Kutadgu Bilig'de Peygamberlik. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22(2), 174-190.
- Konur, H. (2022). Kutadgu Bilig'teki Kün-Togdı ve Odgurmış Tipleri Bağlamında Din-Siyaset İlişkisi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 22(2), 467-486.
- Küçüker, E. (2019). *Kutadgu Bilig'de Kültür Unsurları*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi.
- Özkan, U. B. (2023). Doküman İnceleme Yönteminde Geçerlik ve Güvenirlik: Eğitim Bilimleri Araştırmaları Bağlamında Kuramsal Bir İnceleme. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 56, 823-848.
- Macun, B. K. ve Kurtlu, Y. (2018). Kutadgu Bilig'e Göre Yönetici ve Nitelikleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(28), 60-96.
- Sürücü, M. V. (2021). *Kutadgu Bilig'deki Çocuk Eğitimi Düşüncesinin Günümüz Toplumunda Uygulanabilirliği Sorunu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimin Kültürel Temelleri Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şahin, M. (2022a). Ali Şir Nevâyî'nin "Mahbûbu'l Kulûb" Adlı Eserinin Değerler Açısından İncelenmesi. *Alisher Navoi*, 1(3), 124-133.
- Şahin, M. (2022b). *Değerler Sosyolojisi*. Ankara: Net Kitaplık Yayıncılık.
- TDV. (2024). Hâcib. 16.01.2024 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/hacib> adresinden alınmıştır.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (5. Baskı). Ankara: Seçkin Kitabevi.